

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ ИЗВОРИ НА СЪВРЕМЕННАТА СТИЛИСТИКА

Евгения Вучева,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Resumen

El desarrollo de la estilística, en cuanto al objeto de estudio y las tareas específicas que se propone en las distintas etapas de su existencia, puede dividirse, a grandes rasgos, en tres períodos: la antigüedad, la época clásica y la modernidad. Y si hoy día se admite sin discrepancias que sus raíces deben buscarse en la retórica y, en parte, en la poética, los investigadores no son tan unánimes al valorar el grado de aceptabilidad y continuidad de las ideas antiguas. En el transcurso de los siglos sus fuentes primarias no se han secado por completo. La estilística ha traspasado a otras disciplinas “retóricas” su orientación predominantemente literaria, erigiéndose en una ciencia estrictamente lingüística, que ha conservado y desplegado plenamente sus bases retóricas, semióticas y hermenéuticas. Al mismo tiempo ha renovado el vivo interés de la antigüedad por la comunicación humana, ampliando su paradigma sinérgico.

Развитието на стилистиката от гледна точка на обекта на изследване и на конкретните задачи, които си поставя през вековете, най-общо може да се раздели на три периода – предкласика, класика и съвремен-

---

*Годишник на департамент „Романистика и Германистика“,
т. 4 (2018), стр. 76–86*

Евгения Вучева

ност/модерност. И ако днес приемаме безусловно, че тя води началото си от реториката и отчасти от поетиката, не толкова единодушна е оценката по отношение на степента на приемственост на античните идеи. За Пиер Гиро (Guiraud, 1954: 7) стилистиката е една модерна реторика, съществуваща под две форми – като наука за изразяването и като критика на индивидуалните стилове. На свой ред Роберто Фернандес Ретамар (Fernández Retamar, 1958: 22) изтъква две черти на античната реторика, които я отличават от стилистиката – прескриптивните норми за използването на езика и предпочитанието към ораторската реч, докато стилистиката се интересува от всички речеви реализации.

На ораторското изкуство, изучавано от древните гърци и римляни (Сократ, Платон, Аристотел, Цицерон, Квинтилиан), се е гледало от чисто прагматична перспектива като на средство за убеждение и като правила и умения за словесно изразяване в различни ситуации и регистри – висок, среден и нисък. В този контекст се създава и теорията за фигурите и тяхната класификация. Или, в прескрипциите си реториката се е основавала на знания и умения от областта на диалектиката, на граматиката, а също така и на поетиката (най-вече по отношение на ритмиката и използването на реторични фигури), с което древната реторика се превръща в една всеобхватна комуникативна теория.

В течение на повече от две хилядолетия обаче тя постепенно стеснява обхвата си – най-вече изоставя прагматичния подход и вече не учи как речта да е по-убедителна, а по-красива, като се насочва от публичния към литературния дискурс¹. Все пак през вековете нейните изначални извори не са абсолютно пресъхнали. Обединяването на реторика и поетика през Средновековието може да се тълкува от гледището на съвременната стилистика като позициониране на науката за стила – аргументационната основа на дискурса остава приоритет на диалектиката, правилата за композирането му на граматиката, а „новата“ реторика предписва нормите за произнасянето му

¹ Вж. Цв. Тодоров (Ducrot, Todorov, 1972: 100).

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

пред публика, като заема достойна позиция в тривиумна *диалектика – граматика – реторика*. Така науката за стила се свързва с начина, по който се представят аргументите, и се вплита цялостната дейностна организация на дискурса, което на по-късен етап ще обедини диалектика и реторика – *какво* казваме и *как* го казваме. И това важи не само за дискурса. Всяка човешка дейност предполага посоченото разчленение, а именно – *какво* правим и *как* го правим. Въпросното позициониране на реториката обяснява и предимно прескриптивния ѝ характер, и обвързаността ѝ с тогавашните образователни цели.

Именно с дидактическа цел през XVI в. тя се подразделя на две части – аналитична (анализ на литературен текст) и генетична (създаване на собствен текст по изучаван модел). Със сигурност може да се твърди, че тази двудялба съществува и днес в образователните системи. Но по-важното в случая е, че посочената двудялба всъщност полага началото на обособяването на литературната и лингвистичната стилистика като две области на науката за езика и езиковото майсторство – от една страна, литературната критика, към която ще бъдат причислени всички тропи, обект на интерес от съчиненията на Аристотел, а от друга, езиковата стилистика, която ще се занимава главно с особеностите на функционалните стилове и предписанията за изграждане на текстове в различни стилове, жанрове и регистри.

През XVIII в. индивидуалистичната и субективистична концепция за литературния стил вече е утвърдена; едновременно с това стилът се тълкува като начин на изразяване, тясно свързан с възприятията и мисленето. В своята „Реч за стила“, произнесена при влизането му във Френската академия (*Académie française*, 1753), натуралистът Жорж-Луи Леклерк, граф дьо Бюфон, разграничава стила на оратора от този на писателя. За първия е важно красноречието, докато вторият е ред и движение в мисленето, а тонът трябва да съответства на естеството на темата. Да пишем добре означава едновременно да мислим добре, да чувстваме добре и да се изразяваме добре.

Евгения Вучева

В цялата му академична реч прозира идеята за стила като индивидуална специфика на твореца, идея, която по-късно ще бъде перифразирана и ще му се приписва не без основание: „Стилът – това е самият човек“. Почти от същото време датира и определението на Артур Шопенхауер „Стилът е физиономия на духа“ (Schopenhauer, 2004/1819: 529). В езиковедството Хумболт провъзгласява схващането си за езика не като нещо дадено и статично, а като израз на вътрешния свят на човека. Последователите му в областта на генетичната стилистика (Бенедето Кроче, Карл Фослер и Лео Шпитцер) се придържат към концепцията за езика като креативна дейност и разгръщат богатите си изследвания върху стила в посока на индивидуалистичната психология. За съвременната стилистика в този докласически период се появява и едно от ключовите понятия, въведено от Шпитцер (Spitzer, 1955: 21) в дефиницията му за стилистичното явление като индивидуално-стилистично нарушение на нормата, което ще послужи за отправна точка при изграждането на методологията на стилистичния анализ (най-вече за привържениците на т.нар. „стилистика на отклонението“ от 60-те и 70-те години на ХХ в.).

През ХІХ в. наред с широко разпространеното и повлияно допълнително от Романтизма тълкуване на стилистиката като наука, изучаваща езиковото майсторство, се лансира и една важна теза, имаща пряко отношение към съвременната стилистика. За Густав Грьобер, професор по романска филология в университета в Страсбург, освен диахронната лингвистика съществува и друга – психологическа, или емпирична, която чрез съпоставяне на синтактични опции може да разкрие логическата или чувствената позиция на говорещия. Немският романист илюстрира тезата си с коментар на конкретни проблеми от езиковата практика, напр. мястото на прилагателното име спрямо съществителното: предпоставянето му изразява субективна оценка, а задпоставянето – логическа; използването на конюнктив за изразяване на въображаеми действия; някои характеристики на плеоназма, инверсията, и т.н. (вж. Nickey, 1987: 17). Един от най-забележител-

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

ните ученици на Грьобер, Карл Фослер, на когото се приписва наименованието *стилистика*, определя стила като подчиняване на една обща цел (конвергенция) на всички езикови средства – експресивни и естетически (вж. Klinkenberg, 1991: 35).

Така в началото на ХХ в. обект на стилистиката е литературният стил, анализът му зависи най-вече от езиковата интуиция на изследователя, а за целите на образованието реториката запазва прескриптивния си характер. Същевременно обаче е настъпило разделението на литературната критика от генетичната стилистика, като водещ критерий при първата е т.нар. „отклонение от нормата“, свидетелство за творческия талант на автора, а при втората се забелязват наченки на тезата за избора на съответните езикови форми за предаване на определени оценъчни съдържания.

Класическият период в развитието на стилистиката е свързан с името на Шарл Бай. Още в първия си труд *Précis de Stylistique: esquisse d'une methode fondée sur l'étude du français moderne* (Bally, 1905), публикуван в Женева една година преди началото на лекционния Курс по общо езикознание на Ф. дьо Сосюр (1906-1911), Бай полага основите на една дескриптивна наука, чийто обект е живата и спонтанна реч, а не езикът на литературата. Така вниманието на изследователите се пренасочва от естетическата към емоционалната функция на стилистичните явления. За женевския учен езикът изразява не само мисли, едновременно с мислите може да изразява и чувства, като при това той е социално явление не само по дефиниция, а и по функция, затова изучаването на експресивните характеристики на средствата от различните езикови равнища е една от основните задачи на стилистиката. В последващите си трудове – „Стилистика на френския език“ (Bally, 1909) и „Езикът и животът“ (Bally, 1913, чието второ издание през 1926 г., посветено на паметта на Ф. до Сосюр, е допълнено с раздели по стилистика и общо езикознание и по проблеми, свързани с механизмите на езиковата експресивност) – Бай разгръща идеите си за една експресивна стилистика, или стилистика на изразяването, чийто

Евгения Вучева

обект не е изучаването на част от езика, а изучаването на целия език, наблюдаван от специфичен ъгъл, този на експресивността, с което проектира стилистиката като обща наука за целия език². И тук Бай внася едно фундаментално за съвременната наука за стила разграничение между извеждането на общи принципи и методи и прилагането им в анализа на литературния текст (Bally, 1957: 83-100). Прокараният водораздел между лингвистична стилистика и литературна критика, недооценен докрай и до днес, преодолява размиването на границите им и преливането им една в друга, като обособява пределно ясно двете науки – едната ще установи теоретичните основи и методологията за изучаване на стилистичните явления в речта изобщо, а другата ще прилага изведените теоретични принципи в анализа на литературния текст.

У последователите на Бай можем да открием развити някои от неговите идеи и маркирани важни акценти за съвременната стилистика. Пиер Гиро (Guiraud, 1954: 37) посочва, че на основата на прогресивното изчезване на античната реторика, граматиката на експресивните средства и критическия инструментариум, се появяват две стилистики – едната на експресивните средства, изучаваща отношенията между езикова форма и мислене, а другата - на индивида, чийто обект на анализ са отношенията между изразните средства и личността, която ги създава и използва. Едната е дескриптивна и се занимава с езиковите структури и функционирането им в езиковата система, другата е генетична; първата е стилистика на въздействието и се съотнася със семантиката, втората е стилистика на причината и се свързва с литературната критика. Тук е особено важно да подчертая, че и двете стилистики на Гиро имат своето място като два основни подхода, практикувани от съвременната стилистика: единият е семасиологичен, описва експресивните възможности на езиковата система; другият е ономасиологичен, прилага теоретико-методологическите постановки, изведени на семантико-функционална основа при анализа на всяка речева реализация, била тя книжовна или спонтанна.

² Сrv. мнението на Ж. Марузо (Marouzeau, 1959: 17): “Bally est disposé à faire de la stylistique l'étude du langage tout entier”.

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

Следвайки идеите на своя учител, Жул Марузо (Marouzeau, 1959: 10) определя езика като общ репертоар от възможности, който говорещите използват според експресивните си потребности, като правят съответния избор, т.е. стилът е резултат от подбора на изразни средства. Марсел Кресо (Cressot, 1976: 10) допълва, че задачата на стилистиката е да интерпретира направения избор във всички сектори на езика, за да гарантира максималната ефикасност на комуникацията. Измежду проблемите, по които работи Кресо и които продължават да занимават учените и днес, са социалните взаимоотношения между общуващите, като усърдно търси разлики в почти синонимни изрази.

Тласък в развитието на функционалната стилистика дава моделът на вербалната комуникация на Роман Якобсон (Jakobson, 1963) и произтичащите от всеки от компонентите на неговата схема основни функции на езика. Използвайки комуникативния модел на Якобсон, Майкъл Рифатер (Riffaterre, 1980: 85) отрежда на „стилистичния“ контекст възлова функция като изпълняващ ролята на норма. Същевременно обаче определя хипотезата за стила като отклонение от контекста като плодотворна, а задачите на стилистиката като установяване на характерните черти на стила, главно от позициите на адресата.

Почти паралелно със семиотичния модел на Якобсон възниква и семантичният на Стефан Улман. Според автора му стилистиката не е просто част от лингвистиката, а паралелна дисциплина, която изучава същите езикови явления, но от своя гледна точка (Ullmann, 1980: 228). Така на синонимията е отредено централно място именно защото гарантира избора на онези езикови средства, които най-добре биха изразили комуникативното намерение на говорещия. Разбрана като дял от лингвистиката, стилистиката изучава експресивните възможности на фонологично, лексикално и синтактично равнище.

Този период на изграждане на теоретичните основи на стилистиката, на търсене на ключови понятия

Евгения Вучева

и научно обоснована методология на стилистичния анализ може да се определи като прогресивна ориентация към лингвистиката³. Същевременно е и период на преоценка на античната реторика, на преосмисляне на старите идеи от позициите на съвременната семиотика и литературна критика (Михаил Бахтин, Жерар Женет, Ролан Барт, Клод Леви-Строс, Цветан Тодоров, Юлия Кръстева), на теорията на аргументацията (т.нар. *Нова реторика* на Хаим Перелман и Люси Олбрехт-Титека) и модела за реторическата аргументация на Стивън Тулмин (Toulmin, 1958), на общата реторика (самоопределилите се като *Група μ* (Groupe μ, 1970) учени от Университета Лиеж, Белгия (Жак Дюбоа, Жан-Мари Клиненберг, Франсис Еделин и др.). Всичко това идва да покаже, че към 80-те години на XX в. онази обща антична реторика, обединяваща реторика, граматика, поетика и диалектика, е раздробена, като всяка от установилите се нови „реторични“ науки се обръща към първоизточника с претенции за способността си да възобнови идеите му.

³ Нилс Ерик Енквист (Enkvist, 1983: 15-17) прави решителната крачка в тази посока, определяйки стила като различителен признак между даден текст и съответната норма, който може да се оцени като отклонение от нормата, като привнасяне на стилистични оттенъци към неутрален израз или като конотация, когато чисто езикови аспекти придобиват стилистична стойност в определен контекст. За финландския академик в дефиницията на стила може да се обединят две тълкувания – като избор и като ситуативен вариант, т.е. стилът може да се определи като избор на езикови средства, подчинен на ситуацията. А това показва, че за лингвистичната стилистика са важни и извънезиковите критерии и че стилът е „интерфейс“, контактна зона между езика и използването му, обусловено от ситуацията и културата (Enkvist, 1987: 137-138).

Какво се случва със стилистиката? Няма спор, че е оставила на други „реторични“ дисциплини предимно литературната си ориентация и днес тя е чисто лингвистична наука, съхранила и доразвила цялостната си реторична, семиотична и херменевтична основа. В нея може да се открият две основни направления. От една страна, т.нар. *функционална стилистика*, или *лингвостилистика*, запазила прескриптивния характер на античната реторика в обяснението и изучаването на функционалните стилове на книжовния език, която бих могла да определя като количествена. От друга страна, съвременната комуникативно ориентирана теоретико-приложна стилистика, възобновила многостранния интерес към човешкото общуване, почерпила от живителните сокове на Античността и разширила синергетичната ѝ парадигма, която в противовес на първата ще си позволя да определя като качествена. Нейните задачи не са свързани с предписания как да използваме езика в различни сфери на обществената дейност и в зависимост от формите на езиково общуване (писмено или устно), а с търсене на смисъл

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

във всяко речево послание. От Ш. Бай стилистиката е дескриптивна наука, опираща се на функционалния подход към езика, разбиран като система от изразни средства от всички лингвистични равнища – фонетично, лексикално, морфологично и синтактично, – използвани за постигането на определена комуникативна цел. Принципите ѝ са универсални, приложими към всички езици и към всяка комуникативна ситуация. Наред с теоретичните си цели, предполагащи преди всичко да дефинира понятието „стил“ (напр. дали ще се определи като майсторство, отклонение или конотация), да изгради съответния цялостен понятиен апарат и да създаде собствена научна методология за анализ на стилистичните явления (разбирани респективно като прояви на талант, отклонение или конотация), съвременната стилистика си поставя и чисто практически задачи в анализа на комуникацията, като стъпва на постиженията на лингвистиката на текста, анализа на дискурса и не на последно място, на когнитивната лингвистика (теорията за концептуалната метафора, за метонимията, за концептуалната мрежова интеграция и пр.). Свързана е неразривно с прагматиката, тъй като комуникативните стратегии се осъществяват с различни речеви тактики и вербални техники в зависимост от приоритетите на контекста. Обвързаността ѝ с психолингвистиката е безспорна поради факта, че речевата проява на всеки индивид отразява личностната му позиция. Връзката ѝ със социолингвистиката е повече от органична не само заради езиковата вариативност, а преди всичко защото речта/общуването е дълбоко социален акт.

Посочените корелации навеждат към следното заключение относно статуса на съвременната стилистика: тя работи в плана на обозначението, но стига по-далеч от традиционната номинация, като предоставя надеждна основа за създаване на семантико-прагматични парадигми от синоними; изучава езика, но надскача денотативната семантика на езиковите единици, тъй като се фокусира върху техния експресивен потенциал, или вторични, конотативни значения, като организира последните в съответните семантико-сти-

Евгения Вучева

листични парадигми; изследва речевите прояви, но отправя взор към по-далечни хоризонти от прагматиката, като включва речевите тактики и вербалните техники за осъществяването на един и същ речев акт в прагматико-стилистични инструментални парадигми⁴. Очертаните перспективи разкриват основната и специфична характеристика на явлението *стил* като постоянен избор на средства за ефективна комуникация в конкретно зададено социално, културно и психологическо пространство. И този избор е проява на символното поведение на човека в междуличностното общуване. Споменатите възможни полета на изследване разкриват херменевтичната мощ на стилистиката като теория на смисъла – най-древната и в същото време най-модерната от лингвистичните науки.

БИБЛИОГРАФИЯ

Académie française (1753). *Discours de réception du comte de Buffon par Georges-Louis LECLERC, comte de BUFFON, le 25 août 1753* (<http://www.academie-francaise.fr/discours-de-reception-du-comte-de-buffon>).

Bally, Ch. (1905). *Précis de Stylistique: esquisse d'une methode fondée sur l'étude du français moderne*. Genève: A. Eggimann.

Bally, Ch. (1951/1909). *Traité de stylistique française*. Genève–Paris: Georg-Klincksieck.

Bally, Ch. (1957/1913). *El lenguaje y la vida* (tr. de Amado Alonso). Buenos Aires: Losada.

Cressot, M. (1976). *Le style et ses techniques*. Paris: P.U.F.

Ducrot, O., Tz. Todorov (1972). *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Éditions du Seuil.

Enkvist, N. E. (1983). *Linguistic Stylistics*. The Hague: Mouton.

Enkvist, N. E. (1987). *Estilística, lingüística del texto y composición*. – In: Bernárdez E. (comp.). *Lingüística del texto*. Madrid: Arco/Libros, 131-150.

⁴ За повече подробности вж. Vucheva, 2014.

ЗА НЕПРЕСЪХВАЩИТЕ
ИЗВОРИ НА
СЪВРЕМЕННАТА
СТИЛИСТИКА

Fernández Retamar, R. (1976/1958). *Idea de la estilística*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales.

Groupe μ. (1970). *Rhétorique générale*. Paris: Larousse.

Guiraud, P. (1954). *La Stylistique*. Paris: P.U.F.

Hickey, L. (1987). *Curso de pragmaestilística*. Madrid: Coloquio, 1987.

Jakobson, R. (1963). Linguistique et poétique. In: *Essais de linguistique générale* (tr. fr. et introduction de N. Ruwet). Paris: Minuit, 209-248.

Klinkenberg, J.-M. (1991). *El sentido retórico. Ensayos de semántica literaria* (tr. de Matilde E. Navarro Martínez). Universidad de Murcia.

Marouzeau, J. (1959). *Précis de stylistique française*. Paris: Masson.

Perelman, Ch., L. Olbrechts-Tyteca. (1958). *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique*. Paris: P.U.F.

Riffaterre, M. (1980/1967). Criteria for Style Analysis. Цит. по *Новое в зарубежной лингвистике*, 9, *Лингвостилистика*, 69-97.

Schopenhauer, A. (2004/1819). *El mundo como voluntad y representación* (introducción, tr. y notas de Pilar López de Santa María). Madrid: Trotta.

Spitzer, L. (1955/1948). *Lingüística e historia literaria* (tr. de José Pérez Riesgo). Madrid: Gredos.

Toulmin, S. *The Uses of Argument*. (1958). Cambridge University Press.

Ullmann, S. (1980/1971). Stylistics and Semantics. Цит. по *Новое в зарубежной лингвистике*, 9, *Лингвостилистика*, 227-253.

Vossler, K., L. Spitzer, H. Hatzfeld. (1932). *Estilística romance* (tr. y notas de A. Alonso y R. Lida). Universidad de Buenos Aires.

Vucheva, E. (2014). *Estilística del español actual. Teoría y práctica del estilo*. Segunda edición corregida y actualizada. Valencia: Tirant Humanidades.